

**ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԻ
ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅ-ԹՈՒՐԿԱԿԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ
Հայկ Դարբինյան¹**

DOI 10.46991/jos.2024.25.1.216

Նույնիսկ դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայության պայմաններում Հայաստանի Հանրապետությունը և Թուրքիայի Հանրապետությունն ունեցել են դիվանագիտական շփման մի քանի փորձեր: Երկու երկրների միջև բազմաբնույթ ձևաչափով պաշտոնական և ինստիտուցիոնալ շփումներին զուգահեռ, կիրառվել է նաև հանրային դիվանագիտության և «փափուկ» ուժի գործիքակազմը: Ընդ որում՝ այդ գործքներն օգտագործվել են ինչպես թուրքական, այնպես էլ հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացով շահագրգիռ տարբեր դերակատարների կողմից: Բացի Հայաստանի Հանրապետության հետ շփումների շրջանակից, թուրքական կողմն օգտագործել է հանրային դիվանագիտությունն ու «փափուկ» ուժը հայկական սփյուռքի հետ հարաբերություններում՝ փորձելով մեղմել տարբեր երկրներում բնակվող հայերի վերաբերմունքը Թուրքիայի և թուրքերի հանդեպ:

Բանալի բառեր՝ Հայաստան, Թուրքիա, հանրային դիվանագիտություն, «փափուկ» ուժ, սփյուռք:

Թեև Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Հայաստանի և Թուրքիայի միջև չհաստատվեցին դիվանագիտական հարաբերություններ, բայց ստեղծված աշխարհաքաղաքական պայմաններում երկու երկրներն էլ ստիպված էին առնվազն հաշտվել միմյանց գո-

¹ Հայկ Դարբինյանը ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտ է, էլ. փոստ՝ haykdarbinyan93@gmail.com, ORCID 0009-0000-2316-0080:

յության փաստի հետ և հաշվի առնել այն: Աշխարհաքաղաքական ու տարածաշրջանային տարբեր զարգացումները, երկու երկրներին անմիջականորեն առնչվող քաղաքական, անվտանգային, սոցիալական, բնապահպանական, մշակութային և բազմաթիվ այլ բնույթի իրողությունների, խնդիրների ու մարտահրավերների ի հայտ գալն ու դրանք հաղթահարելու անհրաժեշտությունը ստեղծել են իրավիճակներ, որոնք նույնիսկ հարաբերությունների բացակայության պայմաններում անխուսափելի են դարձրել կողմերի միջև շփումները:

Հայաստանի Երրորդ Հանրապետության անկախությունից ի վեր, տարբեր ժամանակներում, հայկական և թուրքական կողմերը ունեցել են հաղորդակցության և շփումների տարատեսակ ձևաչափեր: Ընդ որում՝ հատկանշական է, որ բազմաբնույթ հարցերի շուրջ շփումները եղել են նաև պաշտոնական, ընդհուպ՝ ամենաբարձր մակարդակով: Դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայությունն, անշուշտ, բարդացնում էր միմյանց հետ հաղորդակցվելու հնարավորությունն ու արդյունավետությունը, բայց, միևնույն ժամանակ, ստեղծում էր նաև որոշակի հնարավորություններ: Հատկանշական է, որ Հայաստանի և Թուրքիայի միջև միջպետական հարաբերությունների բացակայությունը նպաստել է կողմերի շփումներում հանրային դիվանագիտության և «փափուկ» ուժի գործիքակազմի կիրառությանը:

Կարևոր է արձանագրել, որ դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայության պայմաններում Հայաստանի և Թուրքիայի միջև հանրային դիվանագիտության և «փափուկ» ուժի գործիքակազմը կիրառվել է, երբեմն, թուրքական, երբեմն էլ երկու երկրների միջև հարաբերությունների կարգավորմամբ շահագրգռված երրորդ կողմի նախաձեռնությամբ: Բացատրությունն այն է, որ դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայության

պայմաններում անհրաժեշտ են հաղորդակցության այլընտրանքային կամ ոչ պաշտոնական ուղիներ, իսկ հանրային դիվանագիտության գործիքակազմը հնարավորություն է ընձեռում պետության կամ որևէ այլ միավորի, նվազագույնի հասցնելով ուղիղ շփումները², լուծել որոշակի խնդիրներ:

Արցախյան առաջին պատերազմի ընթացքում և, հատկապես, դրա ավարտից հետո ուրվագծվեցին հայ-թուրքական շփումներ կազմակերպելու առանձին փորձեր: Հաշվի առնելով, որ երկու երկրները ժառանգել էին երկու ժողովուրդների խորքային հակասություններն ու տարաձայնությունները, և դրանց գումարվել էին նաև Արցախյան առաջին պատերազմի հետևանքով առաջացած նոր մարտահրավերները, հայ-թուրքական շփումների կազմակերպումը ավելի հեշտ էր ապահովել տարբեր պատճառներով երկու երկրների հարաբերությունների կարգավորմամբ շահագրգռված երրորդ կողմերի միջնորդությամբ կամ նախաձեռնությամբ: Այդուամենայնիվ, եղել են նաև չմիջնորդավորված և ուղիղ նախաձեռնություններ, որոնք իրականացվել են կա՛մ պաշտոնական խոդակներով, կա՛մ կյանքի են կոչվել երկու երկրների հասարակա-

² Ուղիղ շփումների փոխարեն, հաճախ երրորդ կողմի կամ ոչ կառավարական կազմակերպության միջնորդությամբ, կարող են գործի դրվել հասարակությունների թիրախային խմբերի միջև համատեղ միջոցառումների, կրթական և մշակութային ծրագրերի կազմակերպումն ու անցկացումը: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Gorenc N., Public Diplomacy as an Instrument of Us Foreign and Security Policy, Teorija in Praksa, no. 56(3), 2019, p. 912. Հանրային դիվանագիտության գործիքակազմից հատկապես կարևոր է տեղեկատվության և պրոպագանդայի ազդեցությունը, որը կարող է արդյունավետություն ապահովել ոչ միայն դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայության, այլև միմյանց հանդեպ ընդգծված բացասական վերաբերմունք ունեցող երկրների ու հասարակությունների պարագայում: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Szostek J., What Happens to Public Diplomacy During Information War? Critical Reflections on the Conceptual Framing of International Communication, International Journal of Communication, N 14, 2020, pp. 2728–2748.

կան կազմակերպությունների ու առանձին անհատների ջանքերով:

Դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայության պայմաններում հայ-թուրքական ինստիտուցիոնալ շփման առաջին օրինակներից էր 1997թ. ստեղծված «Հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհուրդը», որը ոչ կառավարական՝ մասնավոր ոլորտի նախաձեռնության արգասիք էր: Թեև Հայաստանի և Թուրքիայի միջև չկային ուղիղ առևտրական հարաբերություններ, բայց «Հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհրդի» կազմում ներառվեցին գործարարներ, որոնք ուղիղ, առանց միջնորդների, քննարկում էին երկու երկրների միջև տնտեսական հարաբերություններին առնչվող մի շարք հարցեր, հանդես էին գալիս նախաձեռնություններով: Հետագայում «Հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհրդի» նախաձեռնությամբ կազմակերպվեցին նաև մի շարք մշակութային միջոցառումներ:

Գնահատելով «Հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհրդի» գործունեությունը՝ կարելի է արձանագրել, որ այն համապատասխանում է միջազգային հարաբերությունների ոլորտի հեղինակավոր գիտնական, Օտտավայի համալսարանի պրոֆեսոր Պետեր Ջոնսի՝ «Երկրորդ ուղու դիվանագիտության»³ վերաբերյալ ձևակերպմանը. «Թեև «Երկրորդ ուղին» պատված է բազմաթիվ ա-

³ «Երկրորդ ուղու դիվանագիտություն» եզրն առաջին անգամ օգտագործվել է 1981 թ. հոգեբան Ուիլյամ Դեյվիդսոնի և ԱՄՆ պետքարտուղարության նախկին աշխատակից Ջոզեֆ Մոնտվիլի հոդվածում: Ըստ հեղինակների՝ «Երկրորդ ուղու դիվանագիտությունը» հակադրվում է դիվանագիտության ավանդական դրսևորումներին և իրականացվում է «ոչ պաշտոնական, ոչ կառուցվածքային շփումների միջոցով», տե՛ս Davidson W. D., Montville J. V., Foreign Policy According to Freud, Foreign Policy, N 45, 1981–1982, p. 155. «Երկրորդ ուղու դիվանագիտության» պատմության ու դրսևորումների մասին տե՛ս նաև Homans Ch., Track II Diplomacy: A Short History, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2011/06/20/track-ii-diplomacy-a-short-history/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 19.09.2023).

ռեդովածներով, իրականում այն պարզ մեթոդ է ոչ պաշտոնական մակարդակում որևէ հակամարտության տարբեր կողմերում եղած ազդեցիկ մարդկանց մեկ վայրում հավաքելու համար, որպեսզի նրանք խոսեն խնդիրների մասին և միասին առաջարկեն գաղափարներ, թե ինչպես կարելի է ավելի լավ կառավարել հակամարտությունը կամ լուծել այն»⁴։ Հատկանշական է, որ «Հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհրդի» ջանքերով իրականացված «Երկրորդ ուղու դիվանագիտության» այս դրսևորումը նպաստեց նաև հայ-թուրքական պաշտոնական շփումներին։ 1999թ. Թուրքիայում տեղի ունեցած երկրաշարժի հետևանքները վերացնելու նպատակով Հայաստանը մարդասիրական օգնություն տրամադրեց Թուրքիային։ Այս գործընթացում էական ներգրավվածություն է ունեցել «Հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհուրդը»⁵։ Ընդ որում, հետագայում ևս, Թուրքիայում տեղի ունեցած աղետների առիթով Հայաստանի կառավարությունը մի քանի անգամ մարդասիրական օգնություն է ուղարկել Թուրքիա⁶։

«Երկրորդ ուղու դիվանագիտության» ևս մեկ օրինակ էր «Հայ-թուրքական հաշտեցման հանձնաժողովի» կազմավորումը, որը, սակայն, միջնորդավորված նախաձեռնություն էր և կյանքի կոչվեց

⁴ Jones P., The Future of Track Two Diplomacy, Global Brief, <https://globalbrief.ca/2015/10/the-future-of-track-two-diplomacy/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 19.09.2023)։

⁵ Հայ-թուրքական շփումներում «Հայ-թուրքական բիզնեսի զարգացման խորհրդի» ունեցած դերակատարությանը մանրամասն անդրադարձել է խորհրդի հիմնադիր Նոյան Սոյաքը։ Տե՛ս 30 տարի է՝ Հայաստանը միայնության մեջ է. Նոյան Սոյաք, Ալիք մեդիա, <https://www.aliqmedia.am/2022/06/29/70560/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 19.09.2023)։

⁶ Այս շարքում ամենախոշորը կարելի է համարել 2023 թ. փետրվարին Թուրքիայում տեղի ունեցած ավերիչ երկրաշարժից հետո Հայաստանի տրամադրած մարդասիրական օգնությունը, որի երկու խմբաբանակները հատել են հայ-թուրքական ցամաքային սահմանի Մարգարա-Ալիջան սահմանային անցակետը և ուղևորվել աղետի գոտի։ Դրան զուգահեռ Հայաստանը նաև 27 հոգանոց որոնողափրկարարական խումբ է ուղարկել երկրաշարժից ամենից շատը տուժած թուրքական քաղաքներից մեկը՝ Ադլյաման։

ամերիկացիների ջանքերով: Հանձնաժողովի մեջ ընդգրկվեցին հայ և թուրք նախկին պետական պաշտոնյաներ, դիվանագետներ ու քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներ: Ընդ որում՝ եթե «փափուկ ուժն» ու հանրային դիվանագիտությունն ավելի հեշտ կիրառելի և արդյունավետ են քաղաքական հարցերին հնարավորինս քիչ առնչվող բնագավառներում, ապա «Հայ-թուրքական հաշտեցման հանձնաժողովի» գործունեությունը ծավալվեց հայ-թուրքական հարաբերությունների ամենակնճռոտ հարցի՝ Հայոց ցեղասպանության շուրջ: Թեև հանձնաժողովի աշխատանքները չնպաստեցին երկու երկրների միջև պաշտոնական մակարդակում որևէ կոնկրետ արդյունքի արձանագրմանը⁷, բայց իր գործունեության ամփոփիչ փուլում հանձնաժողովը դիմեց «Անցումային արդարադատության միջազգային կենտրոնին»՝ խնդրելով ուսումնասիրել, թե արդյոք 1948 թ. ՄԱԿ-ի կոնվենցիան կիրառելի է 1915 թ. դեպքերի համար, որի արդյունքում հրապարակվեց «Անցումային արդարադատության միջազգային կենտրոնի» համապատասխան գեկույցը, որի եզրակացության մեջ նշվեց. «...այդ իրադարձությունների (նկատի է առնվում Հայոց ցեղասպանությունը - Հ. Դ.) կազմակերպիչներից առնվազն որոշները, գիտեին, որ իրենց գործողությունների հետևանքը լինելու է արևելյան Անատոլիայի հայերի ամբողջական կամ մասնակի ոչնչացումը կամ հետևողականորեն

⁷ Թուրքական գիտական շրջանակներում շրջանառվում է տեսակետ, թե «Հայ-թուրքական հաշտեցման հանձնաժողովը» կարող էր շատ ավելի շոշափելի արդյունքներ արձանագրել, եթե դրա աշխատանքների վրա ազդեցություն չունենար հայկական սփյուռքը: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Mandacı N, Reconciliation under the Shadow of Diaspora Politics: Some Lessons from the Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, N 16(2), 2014, pp. 235–257.

գործել են՝ ունենալով այդպիսի նպատակ, հետևաբար, այդ նպատակը պարունակել է գեղասպանական մտադրություն»⁸:

2002 թ. Թուրքիայում ԱԶԿ-ի իշխանության գալն ազդեցություն ունեցավ նաև Թուրքիայում նոր որակի քաղաքացիական հասարակության կազմավորման վրա՝ որոշակիորեն ազատականացնելով այդ շրջանակներում ընդգրկված և տարբեր խնդիրներով զբաղվող անձանց գործունեությունը⁹: Ստեղծվեցին մի շարք ոչ կառավարական կազմակերպություններ, տարբեր բնագավառներում գործունեություն ծավալող ՀԿ-ներ: Այս զարգացումները նպաստեցին նաև ոչ պաշտոնական մակարդակով հայ-թուրքական շփումների հաճախակիացմանը¹⁰:

Այդուհանդերձ, դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայության պայմաններում եղել են նաև նախաձեռնություններ, որոնք շրջանառության մեջ են դրվել պետական մարմինների կողմից: Օրինակ, 2007 թ. Թուրքիայի Հանրապետության մշակույթի նախարարությունը նախաձեռնեց Վանի Աղթամար կղզու Սուրբ Խաչ եկեղեցու վերանորոգում ու բացման խորհրդանշական արարողություն: Թուրքական կողմն այդ գործընթացներին մասնակցե-

⁸ The Applicability of the United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide to Events which Occurred during the Early Twentieth Century. The International Center for Transitional Justice, 2002, p. 17.

<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Turkey-Armenian-Reconciliation-2002-English.pdf> (մուտքի ամսաթիվ՝ 19.09.2023).

⁹ Թուրքիայում ԱԶԿ իշխանության հաստատման սկզբնական շրջանը նպաստավոր էր քաղաքացիական հասարակության և հասարակական կազմակերպությունների գործունեության համար, որը դրսևորեց նաև ինստիտուցիոնալիզացման որոշակի միտումներ: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Şahin O., Akboğa S., Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım, Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, N 7(2), 2019, ss. 405–427:

¹⁰ Ոչ պաշտոնական մակարդակով հայ-թուրքական շփումների, ինչպես նաև «Երկրորդ ուղու դիվանագիտության» տարբեր օրինակների մասին առավել մանրամասն տե՛ս Ter-Matevosyan V., Track Two Diplomacy between Armenia and Turkey: Achievements and Limitations, Caucasus Analytical Digest, N 86, 2016, pp. 3–6:

լու հրավեր հղեց նաև հայկական կողմին: Պատասխանելով այդ նախաձեռնությանը՝ հայկական կողմը որոշեց, ՀՀ մշակույթի նախարարի տեղակալի գլխավորությամբ, Թուրքիա գործուղել պատվիրակություն, որի կազմում ընդգրկվել էին պատմաբաններ, մշակութային համայնքի ներկայացուցիչներ¹¹:

Ինչպես բնական աղետների հետևանքները հաղթահարելու գործում Հայաստանի ցուցաբերած օգնության, այնպես էլ Թուրքիայի ներկայիս տարածքում մնացած հայկական մշակութային ժառանգության վերականգնման նախաձեռնությունների պարագայում, դրանք ավելի մեծ ազդեցություն են ունենում ոչ թե համապատասխանաբար Թուրքիայի և Հայաստանի կառավարությունների, այլ այդ երկրների տարբեր հասարակական շրջանակների և խավերի վրա: Ավելին, նմանատիպ նախաձեռնություններն արագորեն շրջանառվում են երկու երկրների ՁԼՄ-ներում, երբեմն դառնում նաև հասարակական-քաղաքական քննարկումների առարկա: Հետևաբար և՛ բնական աղետները հաղթահարելու գործում Հայաստանի ցուցաբերած աջակցությունը, և՛ մշակութային կոթողները վերականգնելու նախաձեռնությունը կարելի է համարել նաև երկու երկրների միջև ուղիղ կիրառված «փափուկ» ուժի դրսևորումներ:

Հայ-թուրքական հարաբերություններում «փափուկ» ուժի և հանրային դիվանագիտության գործիքակազմն օգտագործելու՝ Թուրքիայի դրդապատճառներից մեկը հայկական սփյուռքի առկայության հանգամանքն է: Հայաստանի երրորդ հանրապետության հիմնադրումից ի վեր, ըստ թուրքական կողմի՝ հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գլխավոր խոչընդոտնե-

¹¹ Ministry Spokesperson Comments on the Reopening of Akhtamar Church, MFA of Armenia, <https://www.mfa.am/en/press-releases/2007/03/28/akhtamar/120> (մուտքի ամսաթիվ՝ 19.09.2023).

րից մեկը եղել է Հայոց Ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացը¹²։ Ընդ որում՝ թուրքական քաղաքական միտքը Հայոց Ցեղասպանության ճանաչման գործի հիմնական շահառու, երբեմն, համարում է ոչ թե Հայաստանի Հանրապետությանը, այլ հայկական սփյուռքին և նրա կառույցներին, որը, թուրքական կողմի պատկերացմամբ, գործընթացի նախաձեռնողը, առաջ մղողն ու հետամուտ լինողն է, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունը, երբեմն, ուղղորդում է այն, ունենում ավելի մեծ կամ համեմատաբար սահմանափակ ներգրավվածություն դրանում։ Պատահական չէ, որ 2023 թ. Հայոց ցեղասպանության փաստի Ժխտմանը նվիրված գլխավոր միջոցառումը, որը կազմակերպվել է թուրքական պետության հովանավորությամբ, տեղի է ունեցել Թուրքիայից դուրս՝ ԱՄՆ-ում։ Ապրիլի 21-ին Թուրքիայի նախագահի աշխատակազմի հանրային կապերի վարչությունը Նյու Յորքում գործող «Թուրքական տանը»¹³ կազմակերպել է պանելային քննարկում, որը կրել է

¹² Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Kesgin S., Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Realist Dış Politika Bağlamında İncelenmesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Yıl, 3(6), 2017, ss. 185–188։ Հատկանշական է, որ թուրքական քաղաքական միտքը մշտապես կարծել է նաև, որ հայկական սփյուռքն ու Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խնդիրը ոչ միայն ազդեցություն ունենա հայ-թուրքական հարաբերությունների, այլև Թուրքիայի ողջ արտաքին քաղաքականության վրա։ Թուրքական այս ընկալումների մասին առավել հանգամանորեն տե՛ս u Laçiner S., Ermeni Sorunu, Diaspora ve Turk Dis Politikasi, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008, s. 654։

¹³ «Թուրքական տունը» համարվում է Թուրքիայի դիվանագիտական ծառայությանը սպասարկող ամենանշանավոր կառույցներից մեկը։ Շինության տարածքը և դրա վրա կառուցված նախկին շենքը Թուրքիայի Հանրապետությունը ձեռք է բերել դեռևս 1977 թ.՝ վճարելով 3 միլիոն ԱՄՆ դոլար։ 2013 թ. նախկին կառույցը քանդվել է, նոր շենքի շինարարությունը սկսվել է 2017 թ.։ 2021 թ. սեպտեմբերի 20-ին տեղի է ունեցել «Թուրքական տան» բացման արարողությունը, որին մասնակցել է ԹՀ նախագահ Ռ. Թ. Էրդողանը։ 36 հարկանի այդ շինությունում այժմ տեղակայված են ՄԱԿ-ում Թուրքիայի և, այսպես կոչված, «Հյուսիսային Կիպրոսի Թյուրքական Հանրապետության» մշտական ներկայացուցչությունները, Նյու Յորքում Թուրքիայի գլխավոր հյուպատոսությունը, Նյու Յորքում ԹՀ Կենտրոնական բանկի ներկայացուցչությունը, Աթաթյուրքի անվան դպրոցը և այլ կառույցներ ու կազմակերպություններ, որոնք առնչություն ունեն ԹՀ հետ։

«Ճշմարտության կռչ. 1915-ի դեպքերի պատմական իրողությունը» խորագիրը: Քննարկումը վարել է Անկարայի Հաջը Բայրամ Վելի համալսարանի պրոֆեսոր Շուայ Նիհան Աչքբալընը: Քննարկմանը մասնակցել են ՄՄԿ-ում Թուրքիայի Հանրապետության մշտական ներկայացուցիչ Սեդաթ Օնալը, ԹՀ նախագահի աշխատակազմի հանրային կապերի վարչության ղեկավարի տեղակալ Չադաթայ Օզդեմիրը: Բանախոսություններով հանդես են եկել ԹՀ նախագահականին առընթեր անվտանգության և արտաքին քաղաքականության խորհրդի անդամներ, պրոֆեսորներ Նուրշին Աթեշօղլու Գյունեյը, Չադրը Էրհանը, Եվրասիական ուսումնասիրությունների կենտրոնի ներկայացուցիչ Էդվարդ Էրիքսոնը, ինչպես նաև անկախ լրագրող Ռաուլ Լոուերի Կոնստերասը:

Պանելային քննարկումը սկսվել է տեսանյութով, որտեղ, ըստ ԹՀ նախագահի աշխատակազմի հանրային կապերի վարչության պաշտոնական հաղորդագրության, ներկայացվել է «Օսմանյան կայսրությունում ապրող հայ համայնքը, որը դարեր շարունակ խաղաղ ապրել է Օսմանյան կայսրությունում, ինչպես նաև անջատողական շարժումներն ու 1915 թ. իրադարձությունները»¹⁴:

Ելնելով այս ընկալումներից՝ թուրքական պետությունը, որը մշտապես ընդգծված բացասական դիրքորոշում է ունեցել հայկական ավանդական սփյուռքի և նրա ձևավորած համայնքների նկատմամբ, պայքարելով հայկական սփյուռքի դեմ բոլոր հնարավոր միջոցներով¹⁵, փորձում է նաև մեղմել կամ դրական դարձնել

¹⁴ Directorate of Communications Holds Panel on «The Events of 1915» in New York. Directorate of Communications,

<https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/directorate-of-communications-holds-panel-on-the-events-of-1915-in-new-york> (մուտքի ամսաթիվ՝ 19.02.23).

¹⁵ Բացի թուրքական պետությունից, վերջին տարիներին հայկական սփյուռքի կառույցների դեմ ակտիվորեն պայքարում են նաև թուրքական սփյուռքն ու դրա հետ փոխկապակցված մի շարք կազմակերպություններ, որոնց գործունեությունն աստի-

տարբեր երկրներում բնակվող հայերի վերաբերմունքը Թուրքիայի Հանրապետության և թուրքերի հանդեպ: Հայկական սփյուռքի հնարավորինս լայն զանգվածների հետ հարաբերվելիս «փափուկ» ուժը կարելի է համարել Թուրքիայի քաղաքականության գործիքներից մեկը: Այդուհանդերձ, արտաքին քաղաքականությունը իրացնողները, երբեմն, կարող են ոչ միայն շեղվել սահմանված նպատակներից, այլև իրենց վարքով հակասել դրանց: Ուրուգվայ այցի ընթացքում Թուրքիայի նախկին ԱԳ նախարար Մելուք Չավուշօղլուն ձեռքի շարժումով տեղի հայկական համայնքի ներկայացուցիչներին ցույց տվեց «Գորշ գայլերի» տարբերանշանը, որը կարելի է համարել նշվածն առավել դիպուկ բնութագրող օրինակներից մեկը¹⁶:

Սույն ուսումնասիրության շրջանակում օգտագործված մասնագիտական գրականության ցանկը կարելի է պայմանականորեն բաժանել թեմատիկ երկու ուղղության: Առաջինը վերաբերում է հանրային դիվանագիտության և «փափուկ» ուժի վերաբերյալ առկա տեսություններին, միջազգային հարաբերություններում դրա կիրառության օրինակներին ու գործիքակազմի այն տեսակներին, որոնք հաճախ օգտագործում են միջազգային դերակատարները «փափուկ» ուժի և հանրային դիվանագիտության միջոցով արտաքին քաղաքական իրենց նպատակներն սպասարկելու համար: Աշխատանքում ներառված մասնագիտական գրականության մյուս

ճանաբար կրում է ինստիտուցիոնալիզացված բնույթ: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Պոդոսյան Ն., Կարապոդոսյան Ս., Թուրքիայի Հանրապետության և թուրքական սփյուռքի համագործակցության հակահայկական ուղղվածությունը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2016, էջ 146:

¹⁶ Çavuşoğlu'nun Bozkurt İşaretinin Yankıları Sürüyor, VOA Türkçe, accessed September 19, 2023, 25.04.202, https://www.voaturkce.com/a/cavusoglu-nun-bozkurt-isaretinin-yankilari-suruyor/6544136.html?fbclid=IwAR3vSp1GZOnw2tMwyZjwteZJ_j7UHOaJZFOPhwT46HS1nQdVze7r08Q7dzI.

խմբի քննության առարկան Հայաստան-Թուրքիա հարաբերությունների կարգավորման տարբեր փորձերն ու կոնկրետ օրինակներն են: Նկատի ունենալով, որ Հայաստանի և Թուրքիայի միջև առկա հակասությունները, դրանց ծագումնաբանությունը, խորքային պատճառները, դրանք հաղթահարելու գործիքակազմը, ինչպես նաև տարբեր դրսևորումներ ունեցած կարգավորման փորձերի հիմնական գործընթացները չեն առաջացել և չեն սահմանափակվում միայն երկու պետական միավորների պաշտոնական տիրույթում՝ սույն աշխատանքի և դրանում ներառված մասնագիտական գրականության որոշ աղբյուրներում առկա են հայ-թուրքական հարաբերությունների ամենատարբեր բաղադրիչներին առնչվող անդրադարձներ: Այս համատեքստում կարելու է արձանագրել, որ այս աշխատանքում տեղ գտած որոշ ուսումնասիրությունների առանցքային թեմաներից է հայկական և թուրքական սփյուռքի, երկու երկրների քաղաքացիական հասարակությունների ու «Երկրորդ ուղու» դիվանագիտության գործոնն ու դրանց ազդեցությունը Հայաստանի և Թուրքիայի շփումների ու երկու երկրների հարաբերությունների կարգավորման փորձերի վրա: Օգտագործված մասնագիտական գրականության ընտրության հարցում նախապատվություն է տրվել ժամանակային առումով համեմատաբար նոր լույս տեսած աշխատանքներին, որոնց ընդհանուր տրամաբանությունը հնարավորինս մոտարկված է միջազգային հարաբերությունների արդի միտումներին և հայ-թուրքական հարաբերությունների վերաբերյալ ընկալումներին:

MANIFESTATIONS OF PUBLIC DIPLOMACY AND SOFT POWER IN ARMENIAN-TURKISH RELATIONS

Hayk Darbinyan¹⁷

Even in the absence of diplomatic relations, the Republic of Armenia and the Republic of Turkey had several attempts at diplomatic contact. Along with official and institutionalized contacts between the two countries in multidisciplinary format, the toolkit of Public Diplomacy and Soft Power was applied as well. Moreover, these tools were used by various actors interested in the process of normalization of Armenian-Turkish relations.

Apart from the scope of contacts with the Republic of Armenia, the Turkish side used Public Diplomacy and Soft Power in relations towards the Armenian diaspora, trying to soften the attitude of the Armenians living in different countries towards Turkey and the Turkish nation.*

Keywords: Armenia, Türkiye, Public diplomacy, Soft Power, Diaspora.

ПРОЯВЛЕНИЯ ПУБЛИЧНОЙ ДИПЛОМАТИИ И «МЯГКОЙ» СИЛЫ В АРМЯНО-ТУРЕЦКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Айк Дарбинян¹⁸

Даже в условиях отсутствия дипломатических отношений, Республика Армения и Турецкая Республика предприняли несколько попыток дипломатического контакта. Наряду с официальными и институциональными контактами между двумя странами также использовался инструментарий публичной дипломатии и «мягкой» силы. Более того, эти инструментарии использовались различными субъектами, заинтересованными в процессе нормализации армяно-турецких отношений. Помимо контактов с Республикой Армения, турецкая сторона использовала публичную дипломатию и «мягкую» силу в отношениях с армянской диаспорой, пытаясь смягчить отношение армян, проживающих в разных странах, к Турции и туркам.

¹⁷ is a PhD student at the Department of Turkic Studies of the Faculty of Oriental Studies at YSU, E-mail: haykdarbinyan93@gmail.com, ORCID 0009-0000-2316-0080.

¹⁸ Айк Дарбинян – аспирант кафедры тюркологии факультета востоковедения ЕЗГУ, эл. почта: haykdarbinyan93@gmail.com, ORCID 0009-0000-2316-0080.

Ключевые слова: Армения, Турция, публичная дипломатия, «мягкая» сила, диаспора.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Gorenc N., Public Diplomacy as an Instrument of Us Foreign and Security Policy, *Teorija in Praksa*, no. 56(3), 2019, pp. 911–929.
2. Szostek J., What Happens to Public Diplomacy During Information War? Critical Reflections on the Conceptual Framing of International Communication”, *International Journal of Communication*, no. 14, 2020, pp. 2728–2748.
3. Davidson W. D., Montville J. V., Foreign Policy According to Freud, *Foreign Policy*, no. 45, 1981-1982, pp. 145–157.
4. Homans Ch., Track II Diplomacy: A Short History, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2011/06/20/track-ii-diplomacy-a-short-history/> (accessed 19.09.2023).
5. Jones P., The Future of Track Two Diplomacy, *Global Brief*, <https://globalbrief.ca/2015/10/the-future-of-track-two-diplomacy/> (accessed 19.09.2023).
6. The Applicability of the United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide to Events which Occurred during the Early Twentieth Century”, *The International Center for Transitional Justice*, 2002, <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Turkey-Armenian-Reconciliation-2002-English.pdf> (accessed 19.09.2023).
7. Mandacı N., Reconciliation under the Shadow of Diaspora Politics: Some Lessons from the Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, N 16(2), 2014, pp. 235–257.
8. Ter-Matevosyan V., Track Two Diplomacy between Armenia and Turkey: Achievements and Limitations”. *Caucasus Analytical Digest*, N 86, 2016, pp. 3-6.
9. Ministry Spokesperson Comments on the Reopening of Akhtamar Church, MFA of Armenia, <https://www.mfa.am/en/press-releases/2007/03/28/-akhtamar/120> (accessed 19.09.2023).
10. Directorate of Communications holds panel on «The Events of 1915» in New York, Directorate of Communications. <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/directorate-of-communications-holds-panel-on-the-events-of-1915-in-new-york> (accessed 19.09.2023):

11. Պողոսյան Ն., Կարապողոսյան Ս., Թուրքիայի Հանրապետության և թուրքական սփյուռքի համագործակցության հակահայկական ուղղվածությունը, Երևան, 2016:

12. «30 տարի է՝ Հայաստանը միայնության մեջ է. Նոյան Սոյաք», Ալիք մեդիա, <https://www.aliqmedia.am/2022/06/29/70560/> (accessed 19.09.2023):

13. Laçiner S., Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dis Politikasi, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008.

14. Şahin O., Akboğa S., Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım. Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, N 7(2), 2019, pp. 405-427.

15. Kesgin S., Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Realist Dış Politika Bağlamında İncelenmesi. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Yıl, 3(6), 2017, pp. 185-188.

16. Çavuşoğlu'nun Bozkurt İşaretinin Yankıları Sürüyor, VOA Türkçe, https://www.voaturkce.com/a/cavusoglu-nun-bozkurt-isaretinin-yankilari-suruyor/6544136.html?fbclid=IwAR3vSp1GZOnw2tMwyZjwteZJ_j7UHOaJZFOPhwT46HS1nQdVze7r08Q7dzI (accessed 19.09 2023).